

cry which declares with force: we want a peaceful world, we want to be men and women of peace, and we want in our society, torn apart by divisions and conflict, that peace break out! War never again! Never again war! Peace is a precious gift, which must be promoted and protected.[...] Never has the use of violence brought peace in its wake. War begets war, violence begets violence. [...] What can we do to make peace in the world? [...] All men and women of good will are bound by the task of pursuing peace. I make a forceful and urgent call to the entire Catholic Church, and also to every Christian of other confessions, as well as to followers of every religion and to those brothers and sisters who do not believe: peace is a good which overcomes every barrier, because it belongs to all of humanity! I repeat forcefully: it is neither a culture of confrontation nor a culture of conflict which builds harmony within and between peoples, but rather a culture of encounter and a culture of dialogue; this is the only way to peace»¹²¹.

2.2 Петро ЯРОЦЬКИЙ. ВАТИКАН І ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: ПОРОЗУМІННЯ НА ЗАСАДІ УТВЕРДЖЕННЯ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ ЯК ТРАНСЦЕНДЕНТНОЇ ЦІННОСТІ

У статті аналізуються проблеми, поставлені папою Франциском в його виступах в європейських інституціях, які стосуються ціннісних вимірів розвитку Європи, зокрема Європейського Союзу та місця й ролі людини як особистості в цьому процесі. Ставлення до історичного спадку Європи та сучасних шляхів її розвитку посідає пріоритетне місце в контактах і співпраці Ватикану за посередництвом Ради Конференції європейських єпископів Католицької церкви з Європейським парламентом і Радою Європи. Цю співпрацю запропоновано здійснювати в секулярному контексті: визнанні культурної багатоманітності сучасної Європи замість традиційної клерикальної формули Рим-Візантія-Москва, толерантизувати міжкультурні й міжконфесійні відносини на ґрунті трансверсійної діалогічності та утвердження гідності людини як трансцендентної цінності.

Ключові слова: гідність людини, права людини, трансцендентність, культура, багатополюсність, трансверсійність, діалог.

This article analyzes the problems, raised by Pope Francis in the European institutions, regarding the development of modern Europe, including the European Union and the place and role of person in this process. Attitude to the historical heritage of contemporary Europe and ways of its development takes priority place in contacts and cooperation of the Vatican and Council Conference of European episcopate of the Catholic Church with the European

¹²¹ Francis. Angelus Domini. 2013. – September 1.

Parliament and the Council of Europe in the context of modern cultural multipolarity of Europe and strengthening human dignity as the transcendent value.

Keywords: *human dignity, human rights, transcendence, culture, multipolarity, transversality, dialogue.*

Така парадигма взаємовідносин між Апостольською Столицею і Європейським Союзом вперше саме в такій редакції обнародувана папою Франциском під час його візиту до Європейського парламенту і Ради Європи в Страсбурзі 23 листопада 2014 р. Слід відзначити, що попередній візит Римського понтифіка до Європейського парламенту відбувся понад чверть століття тому. І це був папа Іван Павло II, який висловив побажання, щоб «Європа, суверенна і реорганізована у вільні інституції, розширилися до меж, які визначають її географію і передовсім історію» [1. – S. 11]. Відтоді багато змінилося в Європі і в усьому світі. Немає ворожих військово-політичних блоків як чинника напруженості й протистояння на європейському континенті. Європейський Союз розширився до 28 держав. На шлях євроінтеграції міцно стала Україна.

Разом із розширенням Європейського Союзу існує світ – складний і швидко змінюваний. Цей світ, як відзначає папа Франциск, «взаємопов'язаний, а відтак менше європоцентричний» [2. – S. 9]. Крім того, розлогому і дуже впливовому Європейському Союзу характерний, як вважає папа Франциск, «візерунок Європи постарілої і притлученої, схильної до відчуття втрати свого протагонізму в світі, який дивиться на неї з дистанцією, недовірою, а подекуди підозрілістю» [8. – S. 10].

Така характеристика сучасної Європи в цілому і Європейського Союзу зокрема викликала потребу у папи Франциска звернутися до європейських політиків і євродепутатів, до всіх європейських громадян з посланням «надії і відваги». Відзначивши велику роль «отців-засновників» Європейського Союзу, які прагнули, щоб його майбутнє гарантувалося співпрацею всіх його членів з метою подолання поділів Європи та збереження миру і єдності серед усіх народів континенту, папа Франциск переконаний, що «в центрі цього амбітного політичного аспекту було довір'я до людини як особистості, обдарованою *трансцендентною гідністю*» [2. – S. 9].

Відтак, гідність людини і транцендентність тісно пов'язані між собою, оскільки не розділяють людину на земне і небесне, на тіло й душу, на сучасне й потойбічне. Взаємозв'язок гідності людини й трансценденції в такій інтерпретації не пов'язується з традиційною релігійною інтерпретацією людини деградованої і пригніченої первородним гріхом, а також трансценденції як надприродного, потойбічного, що лежить поза межами свідомості й пізнання.

Гідність – ключовий термін, який отримав особливу легітимізацію після Другої світової війни. Наша новітня історія, як вважає папа, виразно

виокремила центральне місце для захисту людської гідності від різного роду насильства і дискримінації. Отже, визнання значення прав людини у становленні її гідності є результатом усвідомленості пройденого людством шляху, сповненого страждань і жертвності, завдяки чому сформувалося усвідомлення цінності винятковості й неповторності кожної людської особистості. Ця культурна свідомість, підкреслює папа Франциск, сформувалася на ґрунті європейської думки, відображеної в багатстві різних джерел, які «походять з Греції й Риму, джерел кельтських, германських, слов'янських, а також християнських, які її поглибили, ушляхетнили, стверджуючи поняття «особистість» [2. – S. 10].

Шанування і захист прав людини відіграє ключову роль в діяльності Європейського Союзу. Папа Франциск вважає, що саме цей напрям його діяльності є визначальним як на території Євросоюзу, так і в його зв'язках з іншими державами, оскільки в сучасному світі все ще зберігається ситуація, коли «істоти людські є трактовані як предмети, зачаття яких, структуру і придатність можна запрограмувати, а потім можна викинути як непотрібні речі, коли стали слабкими, хворими або старими» [2. – S. 10]. У цьому контексті досить переконливо і, як вирок для існуючої системи речей, ставляться папою такі питання: «Яка фактично гідність існує, коли неможливо вільно виражати власну думку або без примусу визнавати власну релігійну віру? Яка гідність можлива без чітких і зрозумілих правових положень, обмежуючих панування сили і гарантуючих вищість права над тиранством влади? Яку гідність взагалі можуть мати чоловіки і жінки, які стали предметом будь-якої форми дискримінації? Яку гідність може мати будь-яка особа, у якій немає засобів для харчування і взагалі необхідних для життя засобів або, ще гірше, немає праці, яка формує її гідність?» [2. – S. 10]. Таким чином, декларація гідності особистості означає визнання, що особистість посідає недоторканість права, яке не може бути позбавлене арбітрально будь-ким, тим більше з посиланням на економічні інтереси. Разом з тим папа Франциск не сприймає існуючої схильності до розширення індивідуальних (чи індивідуалістичних) прав, у якій криється «концепція людської особистості, відірваної від всілякого суспільного і антропологічного контексту». Таким чином, поняття права і гідності особистості тісно пов'язані з контекстом суспільним, в якому право і обов'язки кожної людини узгоджуються з правами і обов'язками інших, а також з інтересами суспільства.

На цьому ґрунті Франциск створює концепцію *трансцендентної гідності людини*, яка базується на зверненні до самої природи людини, до її вродженої здібності відрізнити добро від зла, до тієї «*busoli*», впровадженій в серце, яку Бог витиснув на все творіння». Підносячи людину до такої трансцендентної гідності, яка іманентно трансцендується без потойбічного смислу, Франциск, маючи на увазі можливе критичне ставлення до такої концепції гідності людини з боку консервативного

богослов'я, застережно виправдовує свою інновацію, зазначаючи, що «не потрібно дивитися на людину як абсолют, а лише як на істоту *релятивну*» [2. – S. 11].

В цілому папу Франциска не цікавить традиційне розуміння трансценденції, відірваної від іманентного статусу людини. Небо і земля у цьому філософсько-теологічному дискурсі змістилися і поміняли свій статус. Гідність в сучасній і майбутній Європі посідає пріоритетне місце в парадигмі поєднання гідності з трансценденцією. Папу турбує, як повернути надію людини до майбутнього, щоб, почавши від молодих поколінь, досягнути довір'я до великого ідеалу Об'єднаної Європи – творчої і підприємливої, шануючої права кожної особистості й свідомої своїх обов'язків, зокрема збереження миру і безпеки на континенті й в усьому світі. Відповідь на ці питання папа знаходить в образі фресків Рафаеля, що зберігаються у Ватикані, так званій «Афінській школі». В центрі зображення знаходяться Платон і Арістотель. Піднесений вгору палець першого вказує на світ ідей, можна сказати, на небо. Другий витягає руку вперед в напрямі спостережливого, тобто до землі, до конкретної реальності. Папа вважає, що «цей образ добре відображає Європу та її історію, в якій постійно зустрічаються небо і земля, де небо вказувало на трансценденцію, на Бога, яка в минулому вирізняла європейців, а земля представляє сучасну практичну і конкретну реальність справляння з людськими проблемами» [2. – S. 11].

Відтак, ставлячи сучасну людину, зокрема європейця, між гідністю і трансценденцією, папа Франциск бачить майбутнє Європи залежним «від життєвого і нерозривного зв'язку між цими двома елементами», підкреслюючи «центральне місце особи людської» в цьому зв'язку [2. – S. 11]. Сьогодні християнству вже не надається значення носія трансцендентності в традиційному богословському її розумінні. Йдеться про визнання іншої ролі християнства як в минулому Європи, так і в її майбутньому. «Фундаментальне значення, – вважає папа Франциск, – має не тільки внесок, який християнство залишило в минулому в суспільно-культурному розвитку континента, але передовсім внесок, який сьогодні й в майбутньому зробить в його розвиток. *Цей внесок не повинен становити загрози для світського характеру держав і для незалежних інститутів Європейського Союзу, а, навпаки, всіляко збагачувати їх. Цього вимагають ідеали, які з самого початку були притаманні для нього, а саме: мир, засада допоміжності й взаємної солідарності, гуманізм, спрямований на пошанування гідності людської особистості*» [2. – S. 11].

Таким чином, проблеми, які пов'язують гідність людини з її трансцендентністю мають виключно світське, тобто іманентне, істотне для людини значення, вільне від будь-яких релігійних чи клерикальних забарвлень. Йдеться зокрема про проблеми, які, на думку Франциска, є найбільш актуальними для сучасної Європи і вирішення яких спільно з Європейським Союзом він вважає пріоритетним також і для Католицької

церкви та її інституцій. І саме в цьому виражається поєднання іманентного і трансцендентного, гідності людини та її місця і ролі в розвитку Об'єднаної Європи. Насамперед це «інвестування в людські таланти і в сектори, які ці таланти формують для ефективної праці» [2. – S. 12].

Передовсім це стосується виховання в сім'ї, яка папою характеризується «найважливішою інституцією в структурі суспільства». Підкреслення пріоритетності сім'ї в становленні особистості та формування її гідності спрямоване на те, щоб «давати надію і перспективу новим поколінням, а також особам старшого віку, приреченим жити в самотності й безвиході». Крім сім'ї, важливе місце в «інвестування гідності людини» надається освіті й науці. При цьому акцентується на тому, що освіта не повинна обмежуватися наданням лише технічних знань, але повинна сприяти в цілому розвитку людини як особистості. Для сучасної молоді, яка прагне дивитися на своє майбутнє зі впевненою надією, папа вважає необхідним використати потужний науковий потенціал сучасної Європи, який поки що не оцінений і не використаний належним чином молоддю.

Другим напрямом розвитку трансценденції людини в контексті становлення її гідності папа вважає працю і працевлаштування молоді. Гідність праці, сприятливі для розвитку кожної особистості умови праці, поєднання ринку з потребами людини, стабільність і впевненість у перспективі працівника повинні, як вважає Франциск, створити такий суспільний контекст, який «не ставить собі за ціль визиск людини, а навпаки за допомогою праці гарантуватиме можливості створення сім'ї і виховання дітей» [2. – S. 13].

Ще дві важливі глобальні проблеми, які папа Франциск поставив на «невідкладний розгляд» депутатів Євросоюзу, – збереження довкілля в поєднанні з формуванням «людської екології» і проблему міграції (зауважимо, що папа прозоро передбачав глобальну «міграційну кризу» ще за рік до виникнення цієї проблеми). Остання проблема найбільш пекуча для сучасної Європи, оскільки Середземне море стало великим цвинтаром мігрантів, які щоденно сотнями, а останнім часом тисячами, намагаються переправитися до країн Європи і гинуть на цьому шляху. Папа вважає, що Європа зуміє вирішити проблеми, пов'язані з напливом мігрантів, якщо опрацює і чітко виразить свою культурну ідентичність й впровадить таке міграційне законодавство, яке поряд з забезпеченням всіх прав європейським громадянам одночасно гарантуватиме гостинність мігрантам, а також допоможе країнам їх походження в суспільно-політичному розвитку й подоланні внутрішніх конфліктів – головної причини явища міграції. У цьому контексті, вважає папа Франциск, депутати парламенту Європейського Союзу забезпечать високий статус гідності людини в її трансцендентному вимірі. По суті, ця небувала раніше хвиля «мігрантського нашестя» з мусульманських країн (Сирія, Ірак, Йорданія, Афганістан, Судан та ін.) вимагатиме вирішення не тільки

їх соціальних, правових проблем а й гостро поставить проблеми культурного і релігійного, в цілому смисложиттєвого їх влаштування в країнах Європейського Союзу. Безумовно, по-новому виникне гострота мультикультуралізму та багатополюсності розвитку Європи.

Події кінця серпня-початку вересня 2015 р. засвідчили, що не всі країни Європейського Союзу позитивно ставляться до прийому мігрантів й гідного їх життєзабезпечення. Масові демонстрації підтримки мігрантів відбулися у Великобританії, Іспанії, Німеччині (з вимогою забезпечення їх гідного перебування в цих країнах), а також протестні акції в окремих країнах (із застереженням проникнення ісламського фундаменталізму й екстремізму). Отже Європейський Союз постав перед глобальною проблемою з її різновекторним виявом – гуманітарним, соціальним, культурним, релігійним. Іслам і християнство зіткнулися в цих подіях для вирішення основної життєсміслової проблеми – пошанування гідності людської особистості.

Папа Франциск прихильно ставиться до розширення кордонів Євросоюзу, що вимагає посилення в його парламенті свідомості власної європейської ідентичності для встановлення конструктивного діалогу з країнами, які звертаються з проханням прийняття їх до Європейського Союзу. Мається на увазі передовсім країни Середземного басейну, які особливо потерпають з причини внутрішніх конфліктів, а також релігійного фундаменталізму і міжнародного тероризму. Очевидно, сюди слід віднести й Україну.

Узагальнюючи свої рефлексії в контексті «гідність як трансценденція», папа Франциск звернувся до депутатів парламенту Європейського Союзу збудувати Європу, яка не дистанціюється виключно на економічних проблемах, але ґрунтується передовсім на «святості людської особистості», на європейських цінностях, які дозволяють з впевненістю дивитися в майбутнє. «Надійшов час, – підкреслив папа Франциск, – щоб відкинути ідею Європи замкненої в собі, а будувати Європу лідера, Європу багату знаннями, культурними здобутками, зокрема мистецтвом, гуманістичними цінностями. Європу, яка спілкується з людьми, поважаючи їх гідність, береже їх і захищає. Європу, яка міцно стоїть на землі, яка є цінною опорою всього людства» [2. – S. 13].

Тема будівництва майбутнього Європи на ґрунті гідності людської особистості, святості людської особистості була продовжена і значно верифікована у виступі папи Франциска в Раді Європи. Зазначивши, що Рада Європи була створена 5 травня 1949 р., тобто 10 років після закінчення Другої світової війни, найбільш кровопролитної і руйнівної в історії Європи, папа Франциск присвятив свій виступ проблемі війни і миру. У його розумінні ця глобальна проблема сучасності вимагає усвідомлення наступних різних чинників:

- війни підживлювалися наміром здобуття простору, спробами скристалізування і збереження усталених процесів; а здобуття миру

пов'язувалося із започаткуванням нових процесів та їх розвитком. У такий спосіб підтверджувалася воля дозрівання з часом, начебто час керує простором і безповоротно сприяє утворенню ланцюга тяглого розвитку. Будування миру вимагає нових підходів і діянь, створення нових механізмів розвитку суспільства, які сприятимуть залученню нових осіб і нових груп сприяння миру і таким чином стануть ефективними в розвитку важливих історичних перетворень;

- щоб здобути і зберегти добро, яким є мир, потрібно передовсім до цього залучити виховання, відкидаюче культуру конфліктів, яка ґрунтується на залякуванні тих, що думають і живуть по-іншому. Конфліктів не можна ігнорувати або вважати, що їх немає – треба з ними змиритися, але не бути ними ув'язненими, бо інакше втрачається перспектива, блідне горизонт і дійсність стає фрагментарною; коли знаходимося в конфліктній ситуації, втрачаємо відчуття глибокої єдності дійсності, стримуємо історію і внутрішньо деградуємо через безплототворні суперечності;

- мир є зраним в багатьох регіонах світу, де поширюються різного роду конфлікти, також в сучасній Європі наростає конфліктна ситуація, політичне вирішення якої і пошук погашення регіональних криз – актуальне завдання Ради Європи;

- мир для України і молитва за Україну – це священний алгоритм виступів папи Франциска, що засвідчує зокрема спільна Декларація папи і Вселенського православного патріарха Варфоломія, які спільно молилися за мир в Україні й звернулися з закликом «шукати шлях діалогу і пошани до міжнародного права, щоб покласти край конфліктові, даючи змогу всім українцям жити у згоді». Зрештою, чи прислухаються до цього ті, що мають агресивні зазіхання до України;

- миру загрожують різного роду конфлікти, зокрема тероризм на тлі релігійному і міжнародному, який ґрунтується на зневаженні людського життя і самої гідності людини як особистості; мир гвалтується поширеною торгівлею людьми – новим поневоленням нашого часу, позбавляючим людську особистість всілякої гідності, перетворюючи її в товар; Рада Європи, вважає папа Франциск, за допомогою свої комітетів та експертних груп відіграє важливу роль в боротьбі з цією жорстокістю нашого часу;

- і, зрештою, мир у християнській візії його значення, зазначає Франциск, це не лише відсутність воєн, конфліктів і напруження в відносинах між державами, різними суспільними групами і людьми в цілому: оскільки «мир є даром Бога і плодом вільного і раціонального діяння людини, яка дбає про спільне добро в правді й любові» [2. – S. 13]. «Інтелектуальний і моральний порядок ґрунтується на людському сумлінні в пошуку гармонії у взаємних стосунках і пошануванні всезагальної справедливості для всіх» – такий католицький модус вівенді

мирного співіснування, запропонований папою Іваном Павлом II, на який посилається папа Франциск [3].

Відповідаючи на питання: «Як досягти амбітної мети якою є мир»? папа Франциск обійшовся без допомоги релігії, церкви й Бога, а знайшов виключно секулярну відповідь: «Шлях, обраний Радою Європи, то передовсім промоція прав людини, з якою пов'язаний розвиток демократії і держави права. Ця праця особливо цінна, маючи істотні етичні й суспільні експлікації, оскільки від правильного розуміння цих понять і постійній рефлексії над ними залежить розвиток наших суспільств, їх мирне співіснування, а також їхнє майбутнє. Це є один з найкращих внесків, які Європа зробила і продовжує робити для всього світу» [2. – S. 15].

І в цьому контексті папа Франциск підкреслює важливу роль внеску Європи у культурний розвиток людськості та її відповідальність за цю проблему в теперішній час і в майбутньому. Порівнюючи Європу – її минуле і сучасне – з образом тополі, описаної італійським поетом ХХ ст. Климентом Реборою, яка своїм гіллям підноситься до неба, має міцний пень і глибоке коріння, папа підкреслює значення історичного «коріння» Європи. Характерно, що у розумінні Франциска це «коріння», яке живило Європу, виражалося в «її устремлінні до того, що піднесене, до нових амбітних цілей, оживлялося ненасиченим прагненням пізнання, розвитку, поступу, миру і єдності. Постійне піднесення думки, розвиток культури, наукових відкриттів можливе завдяки міцності пня, глибоко сягаючому корінню <...> На цьому полягає, мабуть один з найбільш незрозумілих парадоксів для ізолюваної наукової ментальності: щоб прямувати до майбутнього, потрібно звернутися до минулого, потрібне глибоке коріння, потрібна також сміливість, щоб не ховатися перед сучасною хвилею та її викликами. Потрібні пам'ять, відвага, здорова і людська утопія» [2. – S. 15,16].

Європі загрожує, як вважає папа Франциск, втрата істини – «життєдайної лімфи кожного суспільства», відсутність свідомості, яка пізнає і зберігає людську гідність, індивідуалізм, який знецінює культуру. Змальовуючи «образ Європи змученої і песимістичної», Франциск ставить істотні питання, від яких залежатиме майбутність континенту: «Можемо запитати Європу, де твоя велич? Де та ідейна спрямованість, яка створила твою велику історію? Де твій дух, насичений заповзятістю і підприємництвом? Де твоє прагнення правди, яке з пристрасстю передавала світові»? [2. – S. 16]. Від відповіді на ці питання залежатиме майбутнє Європи. З іншого боку, повертаючись до образу, змальованого поетом К. Реборою, пень без коріння може подавати ознаки життя, але в середині гниє і помирає. Щоб цього не сталося, «Європа повинна застановитися, чи її величний гуманістичний, мистецький, технічний, суспільний, політичний, економічний і, зрештою, релігійний спадок є лише музейними експонатом її минулого, чи є ще в стані інспірувати свої

культурні скарби для всієї людськості» [2. – S. 16]. У відповідь на ці поставлені Франциском питання Рада Європи, як він вважає, та її інституції повинні відіграти першорядну роль.

Франциск визнав особливу роль Європейського Трибуналу прав людини, який, як він вважає, в певному сенсі є совістю Європи в сфері пошанування прав людини. Папа надіється, що ця совість Європи буде постійно діяльним чинником завдяки поверненню до тих глибинних коренів, які стали фундаментом, на якому засновники сучасної Ради Європи і Європейського Союзу постановили розбудовувати ці континентальні інституції.

Характерно, що папа Франциск не звертається до того образу Європи, яку папа Іван Павло II репрезентував зі «спільним християнським корінням від Атлантики до Уралу»; Європи, яка «дихає обома легенями – західним і східним». Події останнього десятиріччя ХХ ст., як вважав Іван Павло II, створили передумови для скасування ідеологічних бар'єрів і відкрили шлях до єдності Європи. Використовуючи вже згадану метафору про «двоє легенів», якими повинна «дихати» Європа, цей папа мав на меті досягти взаємозбагачення духовних, культурних і релігійних традицій Сходу і Заходу. Нову об'єднану Європу – довготривалу і міцну – він уявляв як «Велику Європейську Спільноту Духа» [4. – С. 375]. Згодом папа Бенедикт XVI дав інше визначення стану сучасної Європи, як і світу в цілому: «Науковий раціоналізм і технічна культура нашого часу, – вважав цей папа, – спрямовані на формування одноманітного світу – глобального і секулярного <...> ситуація секуляризації характерна особливо для європейського суспільства з давньою християнською традицією, оскільки знищує культурну тканину, яка в недалекому минулому була об'єднуючою сферою, що охоплювала і формувала все людське життя. Сьогодні вже немає розуміння того духовного спадку, який був основою західної цивілізації і становив її життєдайну лімфу <...> колись врожайній християнській землі загрожує перетворення на секулярну пустелю, в якій зерно християнської істини буде роздушене, затоптане, запропачене» [5]. Відтак, Бенедикт XVI прийшов до висновку, що «відсутність відкритості на трансценденцію, усвідомлене її відкидання нині ранить Європу, яка знаходиться в духовній і моральній кризі» [5].

Папа Франциск по-іншому дивиться на розвиток Європи в минулому і сьогодні. Релігійні корені Європи не посідають пріоритетного місця і навіть не згадуються в його рефлексіях на тему її християнського коріння: «Поряд з коренями, які потрібно шукати і підтримувати при житті щоденним вправлінням пам'яті, оскільки вони (корені. – П.Я.) становлять генетичний код Європи, існують актуальні виклики континенту, які примушують нас до постійної креативності, щоб коріння насичували плоди сучасності й впливали на збереження мрій про майбутнє» [4. – S. 16]. Актуальними викликами для сучасної Європи, як вважає папа Франциск, є *багатополюсність і трансверсійність*.

Історія Європи, зазначає папа Франциск, «може схилити нас до її розуміння наївно як усталеної *двополюсності* або, що стало традиційним, як три *полюсності* (згадаймо давню концепцію: Рим-Візантія-Москва) і до інтерпретації сучасності або звернення до утопій минулого часу в рамках цієї схеми як своєрідного вияву пануючих геополітичних редукаціонізмів» [2. – S. 16].

У зв'язку з цим папа Франциск визнає інноваційний підхід до сучасних тенденцій цивілізаційно-культурного розвитку, акцентуючи увагу на тому, що людство вступає в новий етап своєї історії. Йдеться про відхід від логіки централізації й уніфікації до синхронізації і домінантності малих суспільних форм, наближених до людської ментальності й приватного світосприйняття, для яких істотним є людська гідність, спільне благо, солідарність, субсидіарність. Гомогенна визначеність глобалізації поступається гетерогенній. Світ з неймовірною швидкістю стає безпрецедентно різнобарвним – тобто багатополюсним

В цьому контексті міркування папи Франциска, які він запропонував прийняти Раді Європи, ґрунтуються на наступному. Сьогодні принципово потрібно говорити про багатополюсну Європу. Напруження, – як ті, які будують, так і ті, які дезінтегрують, – існують між різнорідними культурними, релігійними і політичними полюсами. Європа сьогодні змагається з викликами «глобалізації, по суті, багатополюсності, але в спосіб оригінальний. Культури не обов'язково тотожні з країнами – деякі з них мають різні культури, а деякі культури характерні для різних країн. Те ж саме відбувається у виявах життя політичного, релігійного і суспільного [2. – S. 16].

Папа Франциск замість «християнських коренів» Європи пропонує інший код – культурна багатовісність Європи. Збереження християнських коренів Європи в сучасній багатополюсній Європі не можливе і не актуальне. Глобалізація багатополюсності, пояснює папа, «в оригінальний спосіб пов'язана з викликом конструктивної гармонії, вільної від будь-якої гегемонії, який, прагматичного здавалося б, полегшує шлях, але зрештою знищує культурну і релігійну оригінальність націй». Не можна думати про майбутнє Європи, ані це майбутнє будувати без усвідомлення цієї багатополюсної дійсності. Саме майбутнє церкви, Європи і світу в цілому Франциск простежує через опцію всебічної багатоманітності: «Церква повинна супроводжувати екзистенційний, моральний і гуманістичний розвиток націй. Вона повинна допомагати націям перерости в людство» [6. – С. 55]. І тут, звичайно, не може бути мови про однополюсні «християнські корені Європи від Атлантики до Уралу» або про «двоє легенів», якими повинна дихати Європа – західним і східним. Багатополюсність Європи – це, по суті, секулярна парадигма її розвитку, фаворизована папою Франциском.

Другим викликом для сучасної Європи є *трансверсійність*. Папа конкретно не пояснив значення цього терміну. Можна здогадуватися,

що йдеться про латинське (*versare*) і французьке (*version*) його значення – видозмінювати, тобто один з кількох, відмінний один від одного викладів або пояснень якого-небудь факту, події. Франциск запропонував Раді Європи власне спостереження і рефлексію під час зустрічі у Ватикані з молодими політиками з різних країн. Папу вразило те, що молоді політики з різних партій підходять до дійсності з іншою перспективою ніж їх старші колеги. Те, що молоді говорять, на перший погляд подібне до того, що говорять їх старші колеги, але підходи інші. Слова подібні, але інша мелодія. Цей емпіричний факт дозволив папі Франциску зробити висновок, що Європа не може легковажити в своєму прагненні до консолідації континенту і в мисленні про його майбутнє цієї *трансверсійності*, яку можна спостерігати в різних сферах європейської життєдіяльності.

Звідси виникає актуальність *діалогу між поколіннями*. Дефінація (тобто точне визначення стану і перспектив – П.Я.) континенту, – вважає папа Франциск, – вимагає говорити про Європу діалогічну, тобто про *трансверсійність* її думки і рефлексії, що сприятиме гармонійному поєднанню Європи» [2. – S. 16].

Трансверсійна комунікація сприятиме не тільки емпатії між поколіннями, як вважає папа Франциск, але повинна стати «історичним методом розвитку». У сучасній політичній реальності в Європі «діалог проводиться виключно всередині організмів власної приналежності» – політичної, релігійної, культурної, що, як заявив папа, є «малопродуктивним і неефективним». Історія вимагає виходити сьогодні на зустріч зі структурами, які стверджують свою ідентичність, щоб зміцнити і зробити ефективною трансверсійність. Ці тенденції в діалогічному процесі потрібні Європі, щоб подолати виклики її культурних поділів. З цією метою папа Франциск спільно з Радою Європи планує підтримувати міжнародний діалог з його релігійним виміром і провести відповідну зустріч з особами і групами різного національного походження, різноманітних традицій – етнічних, мовних і релігійних «в дусі порозуміння і взаємної поваги». Ця зустріч матиме особливе значення для «багатокультурного і багатополюсного середовища», яке «шукає свого обличчя», щоб мудро поєднати європейську ідентичність з вимогами і запитамі інших народів, які прибувають на європейський континент. По суті, йдеться про подолання, як уже наголошувалося, міграційної кризи, яка останніми роками торкнулася багатьох країн Європейського Союзу. Папа вважає, що саме в цьому слід розуміти логістику внеску християнства в європейський культурний розвиток в контексті встановлення діяльних гуманітарних зв'язків між церквами і суспільством [2. – S. 17].

Яке місце, яку роль папа Франциск надає релігії і церкві в сучасній Європі? Він вважає, що розум і віра, релігія і суспільство повинні «взаємно освячуватися, взаємно підтримуватися і взаємно очищувати

один другого з ідеологічних екстремізмів, які їм можуть загрожувати» [2. – S. 17]. Все європейське суспільство матиме користь завдяки «оживленню зв'язків між цими двома просторами», оскільки, як вважає папа, це сприятиме подоланню релігійного фундаменталізму і «зредукованого розуму, який не віддає належної гідності людині». У співпраці релігії і суспільства на першому місці повинна бути людська гідність в її трансцендентному вимірі багатополюсності й трансверсійності думок і зв'язків.

Папа Франциск запропонував Раді Європи розглянути особливі й актуальні проблеми, які сприятимуть взаємному збагаченню і дозволять Католицькій церкві за посередництвом Ради конференції європейських єпископатів спільно з Радою Європи зробити засадничий внесок в розвиток Європейського Союзу. Йдеться зокрема про такі форми співпраці Ватикану і Ради Європи, як: проблеми збереження людського життя – делікатні й специфічні, які вимагають всебічного аналізу сутності людської істоти, її неперевершеної гідності і трансцендентної вартості, без обмеження специфічних медичних, наукових, правових сфер. В цьому контексті особливої уваги дослідження й практичного вирішення вимагає проблема мігрантів, яка для країн Європейського Союзу перетворилася в 2013-2015 роках в найбільш кризову гуманітарну проблему ХХІ ст. в контексті збереження людської гідності. Також проблема працевлаштування в умовах високого рівня безробіття молоді визначатиме майбутнє окремих країн і Європейського Союзу в цілому, оскільки йдеться про основний чинник гідності людини – гідність праці.

У контексті цих трьох важливих проблем Ватикан запропонував Раді Європи концепцію спільної з ним «нової суспільної і економічної співпраці» без будь-яких ідеологічних, політичних і клерикальних умов та забарвлень, щоб разом протидіяти людській деградації глобалізованого світу й підтримувати людську солідарність і субсидарність як «нове обличчя Європи» у ХХІ ст. Папа Франциск запропонував Раді Європи використати з минулих століть позитивний досвід Католицької церкви, який сприяв розвитку європейського континенту в економічному зростанні, а також в таких сферах як освіта, культура, гуманістичні цінності, серед яких найважливішою цінністю є гідність людини як особистості.

Відтак, Апостольська Столиця, як заявив папа Франциск, має намір активно і плідно співпрацювати з Радою Європи, яка, на його переконання, відіграє сьогодні фундаментальну роль «в формуванні ментальності майбутніх європейських поколінь». Йдеться, як підкреслив Франциск, про «спільну широко задіяну концепцію», щоб сформувалася свого роду «нова агора», на ґрунті якої кожна суспільна і релігійна інстанція могла б вільно пропонувати свою думку і обговорювати її з іншими, зберігаючи «незалежність сфер і різноманітність позицій і точок зору», керуючись лише прагненням збереження істини і будівництва

суспільного блага. Європейська культура має відкрити своє нове обличчя – стати культурою зустрічі на засадах інтелектуальних і креативних. На цьому ґрунті, Європа, як вважає папа Франциск, відкриваючи по-новому свій історичний спадок, утвердить свою багатоплюсність і феномен трансверсійності, віднайде свою нову молодість, що зробить її ефективною і величною.

Висновок. Людина – шлях Церкви. Гідність людини як особистості – найбільша цінність, яку треба плекати і захищати в сучасному глобалізованому і секулярному світі. Ці дефініції стали визначальними в антропологічній концепції II Ватиканського собору. Післясорбне реформування Католицької церкви її консервативним крилом, яке за папи Бенедикта XVI зміцніло свою позицію в Ватикані, визнано як «спровоковане секуляризацією, яка відсунула Бога та традиційне поняття трансцендентного на маргінес церковних відправ, відводячи людині головну роль у віровченні, зосередившись на її потребах і творчій діяльності» [7. – С. 3].

Цю проблему дещо по-іншому, але більш радикально поставив папа Франциск. Гідність людини як особистості він підніс до трансцендентного значення, по суті, іноваційно висвітливши саме поняття «трансценденція». Образно говорячи, трансцендентне було забране з неба, відібране від Бога, і придане людині, зміщено з потойбічного до сучасних реалій буття людини в світі, який вона має перетворювати і зберігати.

Папа Франциск засвідчив, що він йде в ногу з сучасними філософськими рефлексіями. Поняття трансцендентного вийшло на одне із перших місць у західній філософській думці ХХ ст. і пов'язане у ній передовсім із сферою людського буття. В західному релігійному екзистенціалізмі (а також неотомізмі) терміном «трансценденція» позначають надприродне, потойбічне, що виходить за межі того, що можна досягнути за допомогою природних пізнавальних здатностей і яке розкривається через віру. Цю точку зору папа Франциск «обходить» не вважає потрібним навіть її приймати або інтерпретувати. В атеїстичному екзистенціалізмі (М. Хайдеггер, А. Камю, Ж.-П. Сартр) трансцендентне тлумачиться, як ніщо, через яке здійснюється людська свобода і яке є необхідною умовою спонтанічного творення людиною самої себе» [8, с. 648]. Ця верифікація спонтанно супроводжує судження папи Франциска в контексті утвердження гідності людини як трансцендентної цінності.

Важливі проблеми буття людини в сучасному світі, стан і тенденція розвитку сучасної Європи у рефлексіях папи Франциска мають не сакральне, а секулярне підґрунтя. Майбутнє сучасної Європи не пов'язується з її релігійним минулим, з «християнським корінням», а з європейськими гуманістичними цінностями, в центрі яких людська гідність.

Іноваційні рефлексії папи Франциска вражають: адже йдеться про сучасну актуальність багатополюсності розвитку Європи замість традиційної формули її триполюсності: Рим-Візантія-Москва; про доцільність трансверсійності мислення в культурному багатоманітті й діалогічності; про поєднання інтересів Апостольської Столиці і Католицької церкви з проблемою світського, тобто секулярного розвитку Європейського Союзу. В цьому контексті визнається доцільність поміркованої трансверсійності віри і розуму, релігії і світського суспільства, співіснування Католицької церкви і Європейського Союзу та Ради Європи зі «взаємним освячуванням» і «взаємним очищенням». Це істотний поворот від утопії до реальності, від традиційної сакральності до іманентної сучасності з визнанням «гідність й святості людини»

Це яскравий вияв порозуміння секуляризованого християнства із сучасним світом, толерантизація відносин між Католицькою церквою і секулярною системою Європейського Союзу на засадах плюралізму і солідарності та утвердження гідності як трансцендентної цінності.

Під враженням виступів папи Франциска в Європейському парламенті й Раді Європи, журналістський кортеж, який супроводжував його візит до Страсбурга, прийшов до висновку, що «папа зарекомендував себе не як душпастир, а політик з соціал-демократичним мисленням». Відповідь на це Франциска була лапідарною: «У своїх виступах я не відходжу від соціального вчення Католицької Церкви і актуалізую його значення до реалій сучасного світу, в якому нам треба жити, а не до утопії будь-яких інших світів».

ПОСИЛАННЯ:

1. L'Osservatore Romano (wyd. polsk.). – Roma,– 1988. – F 10–11.
2. L'Osservatore Romano (wyd. polsk.). – Roma,– 2014. – F 12.
3. Jan Paweł II. Orędzie na XV Światowy Dzień Pokoju, 8 grudnia 1981 r.
4. Див.: Яроцький П. Л. Релігієзнавство: сучасні релігійні процеси в світі й Україні. Підручник. – К.: Видавництво Кондор, 2013.
5. L'Osservatore Romano (wyd. polsk.). – Roma,– 2012. – F 7–8.
6. Савеліо Гаето. Франциск Папа: життя і виклики. – Львів, 2013.
7. Маємо відродити дух літургії // Католицький вісник. – 2011. – F2
8. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002.